

MARJETA PISK: Vi čuvarji ste obmejni: Pesemska ustvarjalnost Goriških brd v procesih nacionalizacije kulture.

Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2018, 160 str.

Znanstvena knjiga *Vi čuvarji ste obmejni* (2018) avtorice Marjete Pisk podaja poglobljeno zgodovinsko, etnološko in muzikološko raziskavo o vlogi in razumevanju ljudske pesmi, tradicije prepevanja in pesniškega ustvarjanja pri narodni identifikaciji prebivalstva Goriških brd v času narodnega prebujanja in utrjevanja socialnih identitet v 19. in prvi polovici 20. stoletja. Na podlagi časopisnih virov (prim. *Goriška straža*, *Soča*), ustnih pričevanj, arhivskih dokumentov in dostopne znanstvene in strokovne literature je avtorica analizirala, kako in kaj so Brici in Brike prepevali in ohranjali v okviru kulturnih praks v vsakdanjem življenju in kaj ob večjih političnih ali kulturnih državnopolitičnih prireditvah in zborovanjih (prim. tabori, čitalnice). Avtorica pod drobnogled postavi ključno identitetno vprašanje, kako se je v vsakdanjih praksah in družbenopolitičnih aktivnostih kazalo ločevanje med »nami« – Slovenci in »drugimi« – Italijani ter zlasti Brici in Furlani.

Na podlagi raziskav priznanih etnologov (prim. Milko Matičetov, Zmaga Kumar idr.), zgodovinarjev (Branko Marušič, Neva Makuc) in življenja v Brdih je avtorica vedela, da so bili odnosi med prebivalci sosednjih pokrajin (Brd in Furlanije), kjer se govori različna jezika, vedno dobri. To se je med drugim kazalo tudi v »medsebojni izmenjavi duhovnih dobrin: besednega zaklada; bajnih, pravljicnih, baladnih, pripovednih snovi; muzikaličnih posebnosti, napevov itd.« (Matičetov po Pisk 2018: 7). Zato je bilo ključno vprašanje, kako se je kmečko prebivalstvo na skrajno zahodni slovenski jezikovni meji, daleč od središč narodnoformativnih procesov, odzivalo na pereče izzive habsburške monarhije iz 19. stoletja, ki so se kazali v pomladi narodov, narodnih gibanjih, identifikacijskih praksah in utrjevanju moči meščanstva? Kdaj in kako sta postali etnična identifikacija in jezikovna drugačnost za briške prebivalce pomembni in razločevalni? Kako se je kazalo vprašanje razširjanja narodne ideje med kmečko prebivalstvo, ki je bilo takrat večinsko prebivalstvo v slovenski pokrajini. In končno, kako se je v procesih oblikovanja političnega naroda kazala vloga »ljudske kulture«? Prebivalci Brd so bili namreč zaradi obmejne lege območja pomembni akterji pri oblikovanju narodnega telesa, saj so stoletja živeli v neposrednem stiku z drugače govorečimi sosedi in se z njimi tudi dobro razumeli. Kako je potemtakem potekal proces poučevanja o narodnem ponosu, zavesti in narodnih pravicah?

Delo bogati 11 glavnih poglavij; nekatera med njimi so razčlenjena še na podpoglavja. Avtorica začne z 'Uvodnim premislekom', kjer natančno predstavi glavna raziskovalna vpra-

šanja in jih umesti v širši zgodovinski in politični kontekst druge polovice 19. stoletja. Takrat so se tudi politični aktivisti začeli zavedati, da je kmečko prebivalstvo glavnina slovenskega naroda, zato je »treba [je] hoditi med prosti narod, podučevati ga, zbudjati iz stoletnega spanja, dokazovati mu, da ima tudi on pravice v javnem življenju itd« (Vošnjak po Pisk 2018: 9). Avtorica obenem opozori, da je bil proces narodne identifikacije med kmečkim prebivalstvom počasnejši, predvsem pa nepremočrten in zelo kompleksen, kar dokazujejo časopisni članki, ki so jih napisali učitelji in drugi predstavniki tedanje inteligence. Bili so razočarani, da podeželani niso bili dovolj narodno ozaveščeni, težko so se vključevali v narodno skupnost, hkrati pa nacionalizacija podeželja ni zajela vseh segmentov njegove populacije.

Sledi poglavje 'Goriška brda pred nacionalnim opredeljevanjem', kjer avtorica poudari, da so bili sicer odnosi med slovenskimi prebivalci Brd in Furlani po pripovedovanju sogovornikov dobri in celo prijateljski, vendar so se pod vplivom diskurza 19. stoletja kulturne razlike in dojemanje sebe in drugih začeli vzpostavljati na podlagi etničnosti. V poglavju 'Potreba po opredelitvi', ki je razdeljeno v štiri podpoglavja, bralec spozna, kako je bila »uporaba govornih jezikov dobro sredstvo za doseg različnih državnih ciljev« (str. 19) in označevalec narodne pripadnosti. Avtorica podrobneje predstavi pomen občevalnega jezika in kako se je to kazalo v popisu prebivalstva ter kako so, kljub drugačni etnični opredelitvi, pripadniki manjšinskega ali ekonomsko šibkejšega ljudstva kljub temu uporabljali jezik večinskega oziroma vladajočega prebivalstva (v Goriških brdih to pomeni italijan-

* Jasna Fakin Bajec, dr. znanosti s področja etnologije, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Inštitut za kulturne in spominske študije, Raziskovalna postaja Nova Gorica, Delpinova 12, 5000 Nova Gorica; jasna.fakin@zrc-sazu.si.

ščine). Avtorica obenem opozori, da je na popis prebivalstva in rabo jezika vplival gospodarski upravni sistem – t. i. kolonat, predstavi pa tudi pomen uradovnega jezika in upravne pripadnosti, vlogo šole in vprašanje jezika v cerkvi.

Poglavje 'Nacionalizacija ljudske kulture' razkriva, kako je petje določenih pesmi postalo pomemben simbolni element narodne identifikacije (str. 43). Poleg zbiranja ljudskih pesmi so aktivisti spodbujali tudi novo produkcijo v t. i. »ljudskem duhu«, kar pomeni, da so skladatelji zbrane ljudske pesmi uporabljali kot vir glasbenih podatkov, ki jih je bilo zaradi neprimernosti glasbenega podajanja treba osmisliti, jim dati novo preobleko in drugačen izraz (Kovačič po Pisk 2018: 47). Pri samem zbiranju ljudskih pesmi pa so, čeprav so bile v Brdih znane in razširjene, izpustili vse italijanske, furlanske in dvojezične pesmi. Knjiga podaja tudi interpretacijo pomena pevskih društev, v okviru katerih so zbori ohranjali tradicijo lepega petja, kvalitetnega izrabljanja prostega časa in ki so hkrati pripomogli k dvigu samozavesti. S prepevanjem zborovske glasbe in z izgubljanjem avtentičnosti ljudskih pesmi pa se je spreminjalo njihovo vrednotenje. Umetno zborovsko pesem so vrednotili kot boljšo, lepšo, vrednejšo. Avtorica predstavi še delovanje društva Slovenski jez ter nasprotovanje cerkvenih oblasti priljubljenim plesom. Kljub temu da je bil ples kot eden redkih družabnih dogodkov na vasi priložnost za potrjevanje identifikacije in obenem izzivanje, avtorica

pojasnjuje, da so bili po spominu sogovornikov na plesu v Vipolžah Slovenci in Furlani »ku eno« (str. 62).

V nadaljevanju knjige je predstavljena vloga petja zunaj društvenih dejavnosti, ki pa je vključevalo slovenske, furlanske in italijanske pesmi in reprezentacijo izkušenj skupnega prostora, v katerem so prebivalci Brd sobivali z jezikovno drugačnimi besedami. V poglavju 'Odsevi načina življenja v pesemskem repertoarju' spoznamo način življenja v Brdih, migracijske tokove, težave kolonov, šege in navade ob skupnih delih (prim. lupljenjem češp, ličkanjem koruze), ki so si jih popestrili s petjem in pripovedovanjem. Podrobno je petje kot del ritualnih praks opisano v naslednjem, osmem poglavju, ko avtorica predstavi pesmi ob večjih cerkvenih in koledarskih praznikih (prim. ob koledovanju za sv. tri kralje, pustu, vseh svetih in drugih) ter šegah življenjskega kroga (prim. ženitovanju).

Sledi poglavje 'Petje v vsakdanjem življenju', zlasti ob raznih skupnostnih opravilih. Predzadnje poglavje bralca seznanja z ukvarjanjem slovenskih folkloristov s pesmijo. Delo se konča s sklepnim razmišljanjem o družbeni funkciji (ljudske) pesmi, v njem pa avtorica povzema glavne ugotovitve, da je petje »iz sfere normalnosti vsakodnevnne ljudske kreativnosti prebivalcev prešlo v element dokazovanja kulturne in nacionalne pripadnosti ter je postalo točka konflikta. Ko so Brda po 1. svetovni vojni pripadala Italiji, je bilo petje slovenskih pesmi na javnih mestih nezaželeno in kasneje prepo-

vedano« (str. 121). Pesem je bila prav v času največjega zatiranja slovenske besede v svojem najbolj intenzivnem obdobju.

Delo avtorice Marjete Pisk lepo pokaže, kako kultura in njena nesnovna kulturna dediščina, med katero uvrščamo tudi pesmi, petje in pesniško ustvarjanje, nimata enoznačnega in nespremenljivega pomena, razumevanja, delovanja ter vloge. V kontekstu širših transnacionalnih in ožje lokalnih sprememb, vplivov in izkušenj prebivalstva se pomeni kulture in njene dediščine nenehno spreminjajo in dopolnjujejo. Čeprav politična javnost ali stroka želita kulturni praksi vsiliti določen pomen ali vlogo, ni nujno, da jo bodo nosilci kulturnih praks tudi sprejeli. Kljub želji političnih akterjev, da se tudi v Brdih prepevajo le slovenske pesmi, so domačini v vsakdanjem življenju posegali tudi po italijanskih in furlanskih pesmih. Če je bila včasih pesem le element povezovanja ali veselja ob večjih kmečkih delih, cerkvenih ritualih, praznikih in vaških prireditvah, je v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja pridobila politične konotacije. Danes se zaradi spremenjenega načina življenja prebivalcev Brd ob večjih kmečkih delih manj prepeva, se pa v Brdih še vedno prepeva v kakovostnih pevskih zborih, ki tradicijo petja prenašajo iz roda v rod. Kaj mladi mislijo o ljudskem petju in kako bi ljudsko pesem želeli interpretirati naslednji generaciji, pa je že drugo raziskovalno vprašanje.